

Dr Veselin Vukotić

Božićne rasprave o ekonomiji

Institucionalna suverenost i integracije

Poštovane kolegice i kolege,

Dobrodošli na tradicionalne Božićne rasprave!

Božićne rasprave su kao institucija ustanovljene 1993. godine, a kao nastavak tradicionalnih božićnih sjedeljki kod prof. Boška Gluščevića!

Od 1993. godine do danas mijenjamo sale! Večeras smo u četvrtoj! Najvećoj koju imamo na Fakultetu! Raduje me da istrajni borci za ovu instituciju Božićnih rasprava i dalje dolaze! Raduje me i činjenica da ima dosta novih lica, prije svega naših studenata! Raduje me da prvi put imamo i strance!

Božićne rasprave su već postale jedna od najpoznatijih institucija u Crnoj Gori. Zaista, gdje postoje rasprave u ovo doba noći uz učešće tolikog broja ljudi koje se ovako organizuju!

I same rasprave imaju svoju tradiciju! To su učesnici!

I ove godine su tu Ljubomir Madžar i Vlado Goati, koji su uz mene kao učesnike i domaćine tradicije! Pozdravimo ih aplauzom!

Večeras imamo dva nova gosta:

Dr Slobodan Vučetić, naše gore list iz Banjana, čovjek koji je poznat kao izvanredan stručnjak za ustavno pravo, a još više po tome što nije pravio kompromis sa prilikama koje su mu u Srbiji nuđene u prošloj dekadi. Veoma je zaslužan za učinak G 17+ u demokratizaciji Srbije. Srdačno ga pozdravljam!

Branimir Pajković, sada direktor prve strane banke u Crnoj Gori – Euro market banke; ranije član republičke i savezne vlade Ante Markovića; član prvog upravnog odbora kao predstavnik bivše SFRJ u Evropskoj banci za obnovu i razvoj; dugo radio u Londonu i Njujorku! Iako je bio više vani nego u Crnoj Gori, ipak se odlučio da dođe u Crnu Goru! Pozdravimo ga!

Večerašnja tema je: Institucionalna suverenost i integracije.

Široka tema i pruža mogućnost da se i vi uključite u raspravu: pitanjem ili diskusijom!

Prije toga svako od nas će dati svoj pogled na ovo pitanje u okviru 10-15 minuta. Kao što vidite tri riječi koje čine okvir večerašnje rasprave su: institucije, suverenost i integracije.

Institucije su osnov društvenog poretka odnosno društvenog sistema i važan su faktor njegove stabilnosti. Dok insticije jednog poretka dobro funkcionišu i sam poredak traje. Društveni poredak (sistem) se ne može promijeniti a da se ne promijene njegove ključne institucije.

Institucije su pravila ponašanja! Institucije utiču na veze među ljudima i na njihovo ponašanje.

Po mojem mišljenju institucije ključno određuju ponašanje ljudi! Tako se može objasniti zašto isti čovjek se na radnom mjestu različito ponaša npr. ovdje u Crnoj Gori i potpuno drugačije u Njemačkoj!

Na ovom nivpu objašnjenja institucije treba shvatiti kao pravila igre. Npr. fudbala, odbojke, košarke; ali postoje i pravila biznisa; Ako imate plansku privredu onda je Zavod za planiranje važna institucija! Ako imate Zavod za plan onda je neminovno da dominira institucija državne svojine. Ako imate tržište kapitala onda dominira institucija privatne svojine i logika koja proizilazi iz tog oblika svojine.

Da li je za očekivati isto ponašanje u uslovima postojanja institucija privatne ili državne svojine? Svako od nas će na retoričkom nivou zanosno objašnjavati ovu razliku! Da li i na nivou svog praktičnog djelovanja! Najčešće još uvijek ne!

Znači, da bismo imali tržišnu ekonomiju moramo imati i njoj odgovarajuće institucije koje će nas primoravati na drugačije ponašanje. Ja institucije shvatam kao resurs! Resurs koji se javlja kao akcelerator ili kočničar razvoja!

Samo da podsjetim da su se pedesetih i šesdesetih godina prošlog vijeka teorije rasta zasnivale na klasičnim resursima radu i kapitalu, sedamdesetih i osamdesetih su naglasak dali tehnologijama, dok su poslednje dekade i u današnje vrijeme naglasak na institucijama i znanju!

Kako nastaju institucije? U najopštijem, dva su puta:

1. Institucije nastaju endogeno, iznutra, iz života, evolutivno, kao rezultat pokušaja i pogrešaka; rezultat prilagođavanja našeg ponašanja novim okolnostima koje se stalno mijenjaju! Da li neko od vas zna ko je izmislio tržište? Ko je izmislio novac? Ko je izmislio

ček? Niko! Stvorio ih je život! Interes ljudi! Ljudi su se vremenom prilagođavali okolnostima i stvarali institucije koje su im olakšavale život!

2. Drugi način je da se institucije nameću spolja! Sa nekog većeg hijerarhijskog nivoa. Npr. federalnog! Jer se polazi od pretpostavke da onaj koji je na višem nivou organizacije bolje zna što meni treba nego ja! To je vjera da je ljudski um sveznajući! Da li ja npr. bolje znam što je interes mojih saradnika nego oni sami! To je konstruktivizam, tzv. socijalni inženjering!

I tu dolazimo do tog pitanja: **da li institucije treba da se uspostavljaју »odozdo na gore«, »od dna ka vrhu« (procesno) od pojedinca ka grupi i kolektivu, ili da se nameću od vrha ka dnu, odozgo ka dolje;** kao nepogrešiva, konačna rešenja!

Možda nam u odgovoru na ovo pitanje može pomoći druga riječ: **suverenitet!** Što je to suverenitet i što je iza te riječi u kontekstu shvatanja institucija? **To je pojedinac i njegovi interesi!** To je sloboda pojedinca! Odnosno, institucije su rezultat slobode izbora svakog pojedinca!

Nije rijetkost čuti da se neko istovremeno zalaže za institucije a istovremeno i za nametanje pojedincima neke opšte volje, opštih ciljeva! Kad kažemo da se zalažemo za privatnu svojinu, tada sam priznao pojedinca i njegove ekonomske slobode. To dalje znači da ako povećam carinu, ugrožavam interes privatne svojine a to znači pojedinca!

Po mom mišljenju ne postoje viši ciljevi, niti nacionalni ciljevi, koji nisu izvedeni iz mog interesa; iz interesa svih nas; iz interesa većine pojedinaca! Ako nije tako, onda je opšti cilj sredstvo manipulacije u rukama grupe na vlasti!

Znači, suverenost je izraz koji ispunjava sloboda izbora svakog pojedinca! Samo slobodan pojedinac je suveren pojedinac! Sve institucije koje pojedinci stvaraju nastaju kao potreba regulisanja njihovih međusobnih odnosa uz očuvanje njihove individualne slobode!

Institucije treba da povećaju i sačuvaju slobodu svakog pojedinca! Ukoliko nije tako, ukoliko su one nametnute pojedincima, onda su one prije ropstvo, prije izvor stalnog konflikta nego trajnije rešenje! A institucije su i preduzeća, i banke, i komora, i sindikat i država!

Da li institucije koje su ispunjene slobodom izbora pojedinca mogu biti po svojoj prirodi zatvorene? Ako pojedinac slijedi svoj interes; ako slijedi želju da ima više i da zadovolji što više svojih potreba, i da lakše svakodnevno živi, onda je svako zatvaranje granica, barijera njegovoj slobodi izbora! Takve institucije teže **integraciji!** To je treća riječ večerašnje rasprave!

Integracija, shodno ovakvom pristupu, nije gubljenje integriteta onih koji se integrišu; nije to nužno, kako neki društveni inženjeri kažu, ulivanje manje rijeke u veću, jer je manjoj rijeci lakše da većoj prepusti da probija klance i klisure!

Integracija nije gubljenje integriteta! Integracija je samo dobrovoljno prenošenje dijela svog suvereniteta na širi nivo (ne na više nivoe)! Integracija počiva na principu **usklađivanja interesa** učesnika u toj integraciji a ne na **principu nametanja interesa većeg i jačeg onom manjem!**

Usklađivanje interesa je moguće samo onda kada su interesi učesnika ravnopravni i suvereno, tj. niko nikom ne može da silom nametne njegov interes.

I upravo taj značaj institucija u savremenom svijetu oslobađa energiju pojedinca, stvara uslove za to da manji narodi i države mogu biti učesnici u tom procesu svjetske integracije odnosno usklađivanja interesa, a ne da su poklopljeni i usisani interesima velikih!

Da li je za očekivati da neka velika zemlja, velika integracija, koja se zalaže za slobodu pojedinca, za ekonomske i političke slobode na svojoj teritoriji, može imati paternalistički pristup kada su u pitanju pojedinci izvan njene teritorije?

Objašnjenja potrebe nametanja interesa nekom koja su u zoni racionalnog konstruktivizma, kako god pojavno izgledala prihvatljiva, ipak kao ključni rezultat imaju ugrožavanje slobode pojedinca!

Ako ugrožavamo slobode pojedinca, ugrozili smo sve institucije, ugrozili smo trajnost svake institucije! Ovo je veoma grub okvir naših rasprava, uz napomenu da se svi prisutni ne moraju složiti sa mojim zalaganjem za tzv. metodološki individualizam. Obzirom da je u večerašnjoj raspravi nemoguće izbjeći i neke praktične nivoe ispoljavanja ovih nešto uopštenijih formulacija, samo da navedem nekoliko prakseoloških podupirača ovom razmišljanju.

Pođimo od ekonomskih reformi.

Što je cilj ekonomskih reformi?

Najčešći odgovor je da se poveća efikasnost privrede!

A što je to privreda? Što je to npr. crnogorska privreda?

Riječ »privreda« je riječ koju manje – više svi pogrešno upotrebljavamo. Nekako kao da crnogorsku ekonomiju shvatamo kao jedno preduzeće, kao organizam!

Ako je privreda jedno preduzeće, postavlja se pitanje: ko rukovodi tim preduzećem? Logičan odgovor je: Vlada! Ko su direktori preduzeća? Logično: Ministri!

Ako je tako, postavlja se pitanje: a što je sa našim ekonomskim slobodama? Što je sa mojom preduzetničkom energijom? Što je sa mojom željom da razvijem svoj biznis? Sa preduzetničkom energijom svakog od vas!

Neko će reći: pa bolje je ako neko brine o tebi! Država, Vlada, Ministri! Izgleda privlačno! Ali sve savremene analize rasta pokazuju da brzina rasta jedne zemlje zavisi od stepena ekonomskih sloboda! Veći stepen ekonomskih sloboda prati brži rast i veći životni standard! Zar se i sama ekonomija socijalizma nije ugruvala upravo zbog velike brige države o njoj?

Vratimo se pojmu privreda! Privreda je skup institucija: zakona, običaja, tradicije! Privreda je institucionalni okvir u kojem postoje hiljade i hiljade preduzeća! Upravo ovaj okvir je predmet reformi!

Reforma je promjena institucionalnog aranžmana! Ali to ne znači da mi treba da reformišemo preduzeće! Da država učestvuje u igri! Ne! Igra je sloboda u tom institucionalnom okviru! Preduzeća su igrači! U okviru zadatih pravila svaki igrač, odnosno svako preduzeće traži najbolje kombinacije!

Reforma ne znači da država pravi kombinacije za preduzeća. Ona stvara institucije!

Da li te institucije treba da se nametnu ili nastaju iznutra?

Ni jedna zemlja u tranziciji nije izbjegla manju ili veću dozu institucionalnog konstruktivizma! Meni se čini da su taj konstruktivizam najmanje imale one države koje su imale brzu promjenu svojinskih odnosa bilo kroz brze prodaje bilo kroz MVP!

Upravo projekat MVP, za koji je glasalo oko 90% građana Crne Gore, je između ostalog, početak procesa buđenja individualnog interesa svakog građanina! Svako od nas postaje više svjestan svog ličnog ekonomskog interesa! Zar se na ulici i u kafanama još više ne govori o vaučerima i aukciji nego o politici? Kada će političari preći u kontraofanzivu, ne znam! Ali, upravo taj interes i sloboda izbora građana (preduzeća) u Crnoj Gori treba da bude osnov nastanka i profilisanja mnogih institucija u Crnoj Gori.

Zapravo, preko 400,000 građana – vlasnika i blizu 60% privatnog kapitala u ekonomiji Crne Gore odozdo, iznutra traže:

1. Nove institucije u Crnoj Gori
2. Još veća otvorenost ekonomije

Nove institucije znače:

1. Novo znanje
2. Profesionalnu državnu administraciju

U ovom trenutku, Crna Gora nema državnu administraciju organizovanu na način koji omogućava institucionalnu suverenost odnosno slobodu izbora pojedinca. I nije za očekivati da je ima! Međutim, problem je da se to još ne uviđa, pa su promjene koje se predlažu više rezultat racionalnog konstruktivizma a manje proizilaze iz interesa pojedinca koji stvaraju dohodak odnosno profit! Što se u Crnoj Gori prije shvati da se njena administracija mora organizovati po konceptu mikro države, toliko ćemo manje platiti ceh mitu o potrebi da mala država treba da imitira veliku! Što prije shvatimo da Crnoj Gori nisu potrebne neke posebne makroekonomske politike, već institucije i međunarodni standardi. Crnoj Gori nije potrebna sopstvena monetarna politika, jer je to suviše mala ekonomija, ali joj je potreban EURO kao standard za njene strukturne promjene u ekonomiji i njene integracije u okruženju!

Što prije treba radikalno reformisati državnu upravu i stvoriti još bolje uslove rada, jer već se nazire ozbiljan sukob privatnog kapitala i sadašnje logike državne administracije, što može usporiti reforme u Crnoj Gori.

Drugi efekat svih institucija u Crnoj Gori, a koji traži privatni kapital jeste **otvorenost!** A to znači potpuna liberalizacija spoljno-trgovinskog poslovanja; još niže carine; još veća liberalizacija i deregulacija u domenu stranih ulaganja!

Otvorenost je jedina šansa Crne Gore, njene ekonomije, njene kulture, njenog opstanka! Ako neko hoće da ekonomski uništi Crnu Goru, neka je zatvori, neka joj uvede lokalni novac i neka poveća carine!

Crna Gora je suviše mala da bi se od izazova iz okruženja branila zatvorenošću! Otvorenost podrazumijeva da imamo institucije, institucije u čijoj suštini je ugrađen interes pojedinca! Bez takvih institucija Crna Gora ne može pokazati ni svoju zrelost, niti može imati vezivno tkivo neophodno za integracije u regionu i u Evropi!

Institucije koje se grade treba da razvijaju kod svih nas način ponašanja i pravila igre koja ima i prepoznaje okruženje! Kao što se kod nas ne može igrati međunarodna fudbalska utakmica po našim specifičnim crnogorskim pravilima, tako se ne može očekivati da se možemo integrisati ni sa našom specifičnim

administrativnim procedurama! Ne možemo očekivati da se okruženje prilagođava nama! Mi se moramo prilagođavati tom okruženju ili ćemo zaostati i nestati!

Ipak, kad vidim vas u ovoj sali čini mi se da smo na putu uspješnog prilagođavanja modernom svijetu!

Hvala na pažnji!